بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی دەروازەیە بۆ پەرەپێدانی ئابووری

پێویستە بۆ دژایەتیکردنی گەندەڵی میکانیزمێک هەبێت

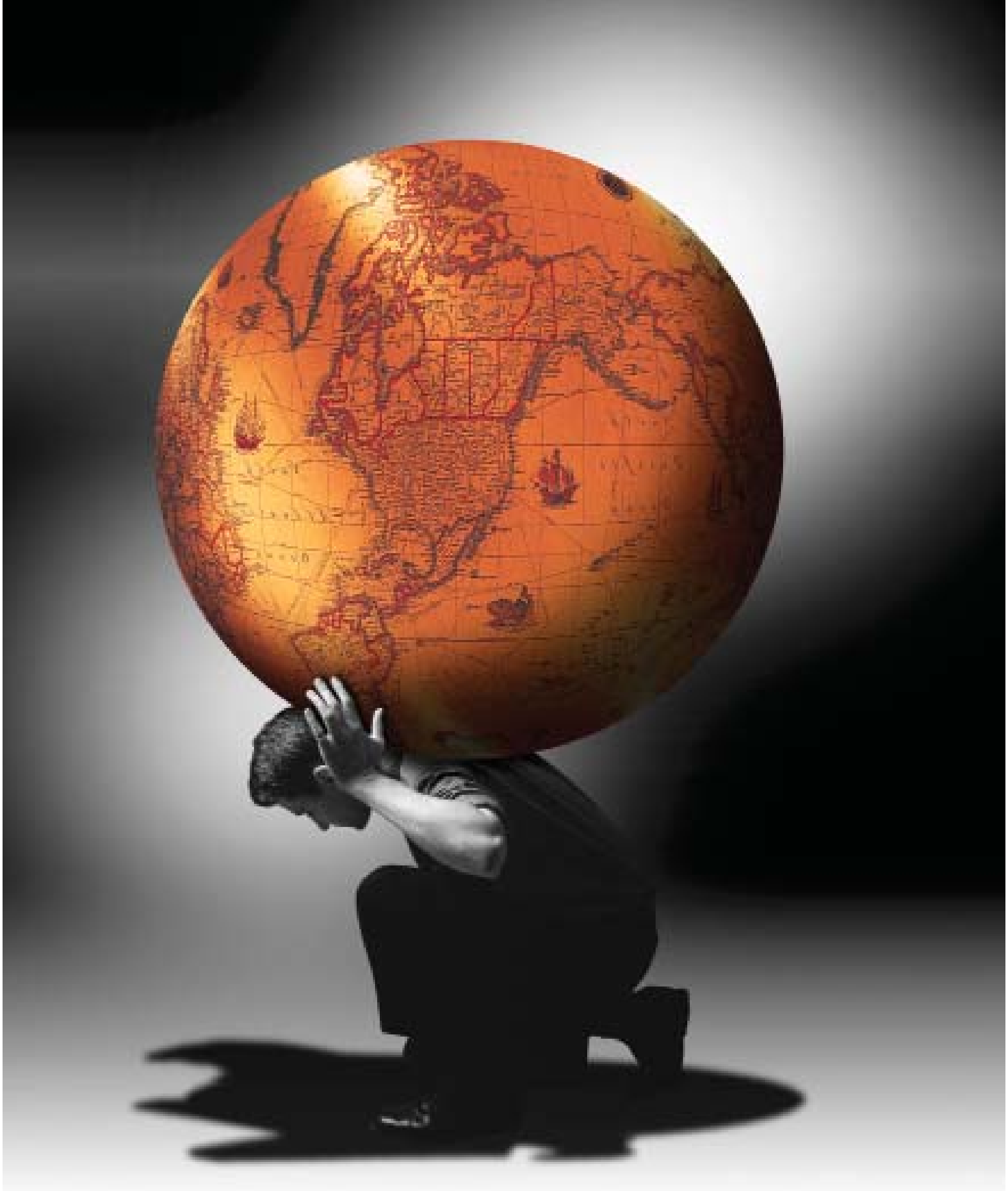

ناتوانرێت باس لەپەرەپێدانی ئابووری بکرێت، بەبێ هەڵوەستە کردن لەسەر مەسەلەی (گەندەڵی و حوکمڕانی باش)

گەندەڵی پێناسەی جۆراوجۆری هەیە، بەڵام هەموو پێناسەکان لەسەر مەبەست و ئامانجێک یەک دەگرێتەوە، ئەویش:(خراپ بەکارهێنانی پۆست و نفووزو مەحسوبییەت و بەفیڕۆدانی دارایی گشتییە)

کاتێك حکومەت لەناو سیستەمی دیموکراتییەتدا بانگەشەی ئابووری بازاڕ دەکات، کە تەنیا ڕێگایە بۆ پەرەپێدانی سەرتاسەری و پەیڕەوکردنی حوکمڕانی دروست،پێشوەختە بۆ بەڕێوەبردنی ئابووری و مامەڵەکردن لەگەڵ سامان و داهاتەکانی وڵات، پێویستی بەفەلسەفەو شێوازێکی نوێی ئابووری و دامەزراوەیی کارا دەبێت، بەڕێوەبردنی نوێی ئابووریش چەندین ئاستەنگ و بەربەستی لەبەردەمدایە گرنگترینیان دیاردەی گەندەڵییە، مەترسییەکانی ئەمدیاردەیەلەسامناکییەکانی تیرۆر کەمتر نییەو شوێنەواری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی توندی لێدەکەوێتەوە و، کاریگەری گەورەی لەسەر داهاتووی حکومەتەکان دەبێت، لەدەوڵەتە دواکەوتووەکاندا نەك تەنیا سیاسەتمەداران بەڵکو بیزنسکارە گەندەڵ و سەرمایەدارە قۆرغکارەکانیش ڕۆڵی سەرەکی و گرنگ لەبەرفراوانبوونی گەندەڵییەکەو خراپ بوونی بارودۆخەکەدا دەبینن، تەنانەت کەوتنەوەی ژینگەیەك کە تێیدا هاندەرەکانی گەندەڵی لە هاندەرەکانی دژە گەندەڵی زیاتر بێت بەزیانی ئابووری و ئەزموون و خەباتی پارتەکانی ناو گۆڕەپانی سیاسیش تەواو دەبن، گەندەڵی وەکو دیاردەیەکی جیهانی و ناوخۆیی لەناو سەرجەم چین و توێژەکانی کۆمەڵگا بەشێوازو ڕێژەی جیاواز بوونی هەیە، تەشەنەکردنی گەندەڵی لەگەڵ گۆڕانی سیستەمی نوێی جیهان و وەرچەرخانی ئابووری لە ئابووری حکومەتەوە بەرەو ئابووری بازاڕ و فراوانبوون و کرانەوەی بازاڕەکان زیاتر بووە، تەنانەت ناتوانرێت باس لەپەرەپێدانی ئابووری بکرێت بەبێ باسکردنی مەسەلەی (گەندەڵی و حوکمڕانی باش)، ئەم دیاردەیە لەعێراقدا بەشێوەیەك تەشەنەی سەندووە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی بێ ئومێد کردووە، بەتایبەت بێ توانایی حکومەتی عێراق بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم دیاردەیە کەدوا جار هەڕەشەی فاشیلبوون لەدەوڵەتی عێراق دەکات، گەندەڵی بەشێوەیەکی گشتی لە عێراقدا زیاتر لەکەرتی نەوت و کارەبا و ژێرخانی ئابووری تەشەنەی کردووە، دواتر لەبواری هێنانی بەشە خۆراکی هاووڵاتییان و کەرتەکانی بازرگانی و بەڵێندەرایەتی فراوانتربووە. کێشەی گەندەڵی لەعێراقدا لەوەدا سەرچاوەی گرتووە کە کەسانێك حکومەت بەڕێوە دەبەن و بەرژەوەندییە تائیفی و حزبی و شەخسییەکانیان لەسەروو بەرژەوەندییە نیشتمانییەکانەوە دادەنێن، میکانیزمێکی کۆنترۆڵکاریش بۆ بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی نییە تەنانەت گەندەڵییەکان گەیشتۆتە بوارەکانی دەزگا دادوەرییەکان وهەروەها سەری کردووە بەناو کۆگاکانی دەرمان و بەشە خۆراکی هاووڵاتیانیشدا، بۆیە گەندەڵی بۆتە مەترسی و هەڕەشە لەداهاتووی عێراق دەکات، چونکە داهاتێکی زۆر بۆ ئاوەدانکردنەوەی عێراق خەرج دەکرێت و بەشێوەیەکی لاواز کۆنترۆڵ دەکرێت. نەبوونی شەفافییەت لەوەزارەتەکانی عێراق و نەبوونی سیستەمێکی بانکی و سەربەخۆ و نەبوونی دەزگاکانی چاودێری ئەوەندەی تر بارودۆخەکەی ئاڵۆزتر کردووە. کوردستانیش کە هەرێمێکی وابەستەی عێراقەو ئابوورییەکەی پاشکەوتەی ئابووری ناوەندەو لەچوارچێوەی داخراوی ئەو ئابوورییەدا دەربازی نەبووە، لەکێشەی گەندەڵی بەدوور نییەو پێویستی بەدانانی ڕێوشوێنی یاسایی و دادگایی هەیە، تاوەکو بتوانرێت دامودەزگا پێوەندارەکانی چاودێری و بەدواداچوون بەرەنگاری ببنەوە..

گەندەڵی بنەمایەکی سەرەکییە بۆ وڵاتانی فاشیل

گەندەڵیش چەندین جۆری هەیە لەوانە (گەندەڵی سیاسی و گەندەڵی ئابووری و کۆمەڵایەتی و قەزائی و ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و گەندەڵی کارگێڕی و دارایی..) گەرچی سەرجەم جۆرەکانی گەندەڵی تێکەڵ بەیەکتر بوون و کاریگەری و دەرهاویشتەی یەکتریان لەسەرە، بەڵام گەندەڵی ئابووری دەروازەیەکی سەرەکییە بۆ سەرجەم گەندەڵییەکان. گەندەڵی ئابووری تەنیا شوێنەوارێکی ئەخلاقی نییە بەڵکو کاریگەری بەسەر هەژاری و بێکاری و نرخەکان و دەرامەتە مرۆییەکان و داهات و خەرجییەکانیشەوە هەیەو ئابووریناسەکان بەبنەمایەکی گرنگی وڵاتانی فاشیلی دادەنێن. ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی (شەفافییەت و بانکی نێودەوڵەتی و سندووقی دراوی نێودەوڵەتی) بەرەنگاربوونەوەی ئەم دیاردەیە بەمەرجی سەرەکی دادەنێن بۆ شەفافییەت و پەیڕەوکردنی حوکمێکی باش و دیموکراسی و بەهێز و کارا، چونکە دیاردەکە خۆی لەخۆیدا پێشێلکردنی یاساو سیستەمی دادوەرییە لەوڵاتدا.

هاندەرەکانی دژە گەندەڵی ئەفسانە دروست دەکات

لەم باسەدا زیاتر لەسەر گەندەڵی ئابووری رادەوەستین و بەدوای ڕێگا چارەسەرەکاندا دەگەڕێین، ڕەخنەکان لەپێناو گەڕانە بەدوای ڕێگاچارەسەرەکانی گەندەڵیدا، کەلەمبوارەدا میدیا دەتوانێت ڕۆڵێکی باش بگێڕێت نەك بە شێوەی دەرخستنی دیاردەکەو وروژاندنی و بڵاوکردنەوەی تەنیا بۆ مەبەست و مەرامێکی سیاسی وەك پروپاگەندەو ناوزڕاندن، بەڵکو گەڕانە بەدوای ئەو ڕێگا زانستی و ئەزموونانەی گەلانی پێشکەوتوو کەتوانیویانە لەڕێگای گۆڕینی هاندەرەکانی گەندەڵییەوە بۆ هاندەرە دژە گەندەڵییەکان، ئەمەش ئەو ئەفسانەیە دروست دەکات کە بودجەی وڵاتەکانی کردۆتە سێ هێندە،ئەمەش لەڕێگای پیادەکردنی سەروەری یاسا کە کاریگەری لەسەر گرفت و کێشەی گەندەڵی هەبێت، چەسپاندنی یاساو گەڕانەوەی دەسەڵات و متمانە بۆیاساش پێویستی بەدامەزراوەی وا هەیە کە بتوانێت ڕووبەڕووی دیاردەکە ببێتەوەو بەرێژەی باش چارەسەری دیاردەکە بکات، چونکە چارەسەرکردنەکان جیاوازەو ڕێژەیەکی گەندەڵی هەر دەمێنێتەوە..

پێویستە سەرکردایەتی سیاسی کوردستانیش چاوەڕێی چاکبوونی بارودۆخە ئاڵۆزەکەی عێراق نەکات کە هێشتا روون نییە کەی چاك دەبێت،روئیایەکی لەسەر چۆنیەتی ڕووبەڕووبوونەوەی گەندەڵی و ڕێگا گرتن لە تەشەنەکردنی لەناو هەرێمی کوردستان هەبێت، گەر بیەوێت داهاتووی ئابوورییەکەی زامن بێت و داهات و خەرجییەکانی بودجە لەپێناو بەرزکردنەوەی داهاتی تاکەکەسی و خۆشگوزەرانی و کامەرانی هاووڵاتیانیدا بێت .

بۆ ئەم مەبەستەش پوختەی راوبۆچوونی چەند شارەزایەکی ئەمبوارە وەردەگرین:

- پرۆفیسۆر دکتۆر سائیب ئیبراهیم جواد - توێژەری ئەکادیمی عێراقی و شارەزا لەبواری بەتایبەتی کردن ومەسەلەی گەندەڵی لەوڵاتانی رۆژهەڵاتی ئەوروپا.
- پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر محەمەد شەعبان – سەرۆکی بەشی ئابووری لەکۆلێژی کارگێڕی و ئابووری /زانکۆی دهۆك.
- دکتۆر خالید حەیدەر- شارەزا لەبواری دارایی و بازاڕ .
- مامۆستا کامەران ئەحمەد – مامۆستا لەبەشی ئابووری/ زانکۆی سلێمانی.

کاتێک یاسا لاواز دەبێت لەوڵاتێکداو بارودۆخی ئابووریش روو لەخراپی دەکات، دیاردەی گەندەڵی بچووک و گەورەی لێدەکەوێتەوە

لاوازی شەفافییەت هاوکاتە لەگەڵ لاوازی رۆژنامەگەری ئازادو دامەزراوەیی رێکوپێک و بەدەسەڵات

یەکێک لەو هۆکارانەی وایکرد گەندەڵی لە ژاپۆن و کۆریای باشوور کەم بێتەوە دڵسۆزی هاوڵاتییانی ئەو وڵاتانە بوو بەرامبەر بە حکومەت و کۆمپانیاو کارگەکانیان

پەرەپێدانی سەرمایەی مەعریفی و پێگەیاندنی ئاستی هۆشیاری تاکەکانی ناو کۆمەڵگا ڕێگایەکی درێژخایەنە بۆ ڕووبەڕووبونەوەی گەندەڵی

لەقۆناغی ڕاگوزەردا چیک و سلۆڤاکیا پەڕینەوە بەرەو حوکمڕانییەکی باش و دوور لەگەندەڵیی، بەپێچەوانەشەوە وڵاتانی تری ڕۆژهەڵاتی ئەوروپا و ئەمەریکای لاتینی و ئەفریقیا کەنەیانتوانی بگەنە دۆخی ئابووری بازاڕ و نغرۆی دیاردەیەکی ئاڵۆزو پڕ لەمەترسی گەندەڵی بوون

گەندەڵی ئابووری ئاستەنگی بەردەم پەرەپێدانە

حکومەتی هەرێمی کوردستان هەروەکو چۆن لەجەنگی تیرۆردا سەرکەوتنی بەدەستهێناو هەوڵیدا ئابووری ئاراستەبکات بەرەو ئابووری بازاڕ و بەهاوشێوەی ئەزموونەکانی تایوان و سەنگافوورەو مالیزیاو چیکوسلۆڤاکیا، سەرەتای ڕێگایەکی درێژی گرتەبەر بەرەو پەرەپێدانی ئابووری و خۆشگوزەرانی، کە دەکرا بەرنامەو ستراتیژییەتی بۆ داهاتوو هەبوایە ؛بەڵام لەسەرەتای ڕێگادا گەندەڵی ئابووری وەکو ئاستەنگێك لەبەردەم گەشەپێدانی سروشتی و ڕێڕەوی ئاسایی بەڕێوەبردنی ئابووری بازار دەرکەوت، لەبری ئەوەی ئابوورییەکی بازاڕمان دەستکەوێت کەلەسەر بنەماکانی کێبڕکێی یاسایی و سروشتی گەشەپێدانی سەرمایەداری بنیات بنرێت، کەوتینە زەلکاوی مەحسوبییەت و ڕۆتین و لاوازی کارگێڕی و گەندەڵییەوە،ئەمەش بەهاوشێوەی وڵاتەکانی ڕۆژهەڵاتی ئەوروپاو ئەمەریکای لاتینی.

دیاردەی گەندەڵی نەگەیشتۆتە ڕادەیەکی مەترسیدار لەکوردستان دا، بەڵام گەر ویست و هەڵوێست بۆ ڕووبەڕووبونەوەی نەبێت ئەوا مەترسی هەڵکشانی لێدەکرێت

پرۆفیسۆر دکتۆر سائیب جەواد پێی وایە: کێشەی تەشەنەکردنی گەندەڵی و نەگەیشتن بەئابووری بازاڕ بۆ ئەو خاڵە دەگەڕێتەوە کە ئەو کۆمەڵگاو وڵاتانە خۆیان لەبنەڕەتدا هەرێم و وڵاتێکی پیشەسازی و بەرهەمهێن نەبوون، بۆنموونە لەقۆناغی ڕاگوزەردا چیك و سلۆڤاکیا بەرەو حوکمڕانییەکی باش و دوور لەگەندەڵیی پەڕینەوە، بەپێچەوانەشەوە وڵاتانی تری ڕۆژهەڵاتی ئەوروپا و ئەمەریکای لاتینی و ئەفریقیا کەنەیانتوانی بگەنە دۆخی ئابووری بازاڕ نغرۆی دیاردەیەکی ئاڵۆزو پڕ لەمەترسی گەندەڵی بوون و ئێستا بە وڵاتی ماندوو هیلاك دادەنرێن،

جەواد پێی وایە لەسەرجەم وڵاتان و کۆمەڵگاکاندا گەندەڵی بوونیان هەیە، بەڵام مەرجە بەرێژەو ئاستێکی کەم بێت بەهاوشێوەی کۆمەڵگاکانی وەکو ژاپۆن و کۆریای باشوورو پڵنگەکانی ئاسیاو وڵاتانی ئەسکەندەناڤیا. هەرێمی کوردستانیش وەکو زۆر شوێنی تر لەم دیاردەی گەندەڵییە دەربازی نەبووەو بەرێژەو شێوازی جیاواز دیاردەکە بوونی هەیە گەرچی دیاردەکە نەگەیشتۆتە ڕادەیەکی مەترسیدار، بەڵام گەر ویست و هەڵوێست بۆ ڕووبەڕووبونەوەی نەبێت ئەوا مەترسی هەڵکشانی لێدەکرێت.

نەبوونی شەفافییەت و لاوازی یاسا لەگرنگترین ئەو هۆکارانەی زیادبوونی ئاستی گەندەڵی ئابووریین لەهەرێمی کوردستاندا

پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر محەمەد شەعبان پێی وایە : گەندەڵی ئابووری بەشێوەیەکی قووڵ و فراوان لەناو کۆمەڵگای کوردستانی تەشەنەی کردووەو زەحمەتە وابەئاسانی لێی دەرباز بین، نەبوونی شەفافییەت و دامەزراوەو لاوازی یاسا لەگرنگترین ئەو هۆکارانەی زیادبوونی ئاستی گەندەڵی ئابوورییە لەهەرێمی کوردستان، لاوازی شەفافییەت لەهەرێمی کوردستان هاوکاتە لەگەڵ لاوازی ڕۆژنامەگەری ئازادو دامەزراوەیی ڕێکوپێك و بەدەسەڵات. زۆرجار هۆکارەکانی دەرکەوتنی دیاردە خراپەکانی ئابووری بۆ مێژوویەکی دوور دەمانباتەوە هەروەکو چۆن دیاردەی گەندەڵی لەئەمەریکای لاتینی و ئەفریقیا بۆ هێزە داگیرکارییەکان دەگەڕێتەوە، تەنانەت هیندییەکان لەکیشوەری ئاسیا تەشەنەکردنی گەندەڵییان بۆ بەریتانیا و سالانی داگیرکاری ئەو وڵاتە گەڕاندەوە، دکتۆر خالید پێی وایە گەندەڵی لەکۆمەڵگای کوردستانیدا وەکو میراتییەك لەحکومەتە یەك لەدوای یەکەکانی عێراق بۆمان ماوەتەوە، چونکە بەشێوەیەکی گشتی حکومەتی عێراق سەرکەوتوو نەبووە لەبەڕێوەبردنی وڵات، سیاسەتی دەرکردن و بەتاڵانبردنی سامانی هەرێمەکەو جینۆسایدکردنی گەلەکەی هۆیەك بوو بۆ لەناوبردن و بەتاڵانبردنی سامان و داهات، لەدوای ڕووخانی ڕژێمی بەغداو پیادەکردنی حوکمێکی دیموکراتییش نەتوانرا بارودۆخەکە بەئاراستەیەکی ڕاست و دروست ببرێت، بەڵکو بارودۆخەکە بۆ مەبەست و مەرامی خراپ بەکارهێنراو ژینگەیەك بۆ تەشەنەکردنی گەندەڵی لێکەوتەوە، ئەم حاڵەتە زیاتر تەشەنەی کرد

کاتێك حکومەت لەبواری کۆنترۆڵکردنی ئابووری و ئاراستەکردنی بەرەو بەدیهێنانی بنەماکانی ئابووری بازاڕ سەرکەوتوو نەبوو، بەمشێوەیە لاوازی دەوڵەت بۆ کۆنترۆڵکردنی بواری ئابووری وای لە بیزنسکارو بازرگان و سەرمایەداران کرد بۆ کەڵەکەکردنی زۆرترین سەرمایەو بەدەستهێنانی دەسکەوتی خێرای نایاسایی بارودۆخەکە بقۆزنەوە

کاتێکیش یاسا لاواز دەبێت لەوڵاتێکداو بارودۆخی ئابووریش روو لەخراپی دەکات، دیاردەی گەندەڵی بچووك و گەورەی لێدەکەوێتەوە

مامۆستا کامەران ئەحمەد هۆکاری تەشەنەکردنی گەندەڵی بۆ لاوازی یاساو جێبەجێکردنی دەگەڕێنێتەوەو پێی وایە : نەبوونی چاودێری و پاڵپشتییەکی بەهێز بۆ جێبەجێکردنی یاسا هۆکارێکی سەرەکی تەشەنەکردنی گەندەڵییە لەهەرێمی کوردستان، ئەم بۆچوونەی من بۆ سەرجەم وڵاتانی دیکەی جیهانیشە، کاتێکیش یاسا لاواز دەبێت لەوڵاتێکداو بارودۆخی ئابووریش روو لەخراپی دەکات، دیاردەی گەندەڵی بچووك و گەورەی لێدەکەوێتەوە بەهاوشێوەی هەرێمی کوردستان، بۆیە گواستنەوەو گەیشتن بەئاستی وڵاتانی پێشکەوتوو کە رێژەی گەندەڵییان کەمە بەبێ بەهێزبوونی سیستەمی یاسایی و دادوەری نابێت.

گەندەڵی وەکو نەخۆشی (ئایدز) وایە

گەندەڵی پێناسەی جۆراوجۆری هەیە، بەڵام هەموو پێناسەکان لەسەر مەبەست و ئامانجێك یەك دەگرێتەوە، ئەویش:(خراپ بەکارهێنانی پۆست و نفووزو مەحسوبییەت و بەفیڕۆدانی دارایی گشتییە)، لەتێڕوانینی بانکی نێودەوڵەتیدا گەندەڵی وەکو نەخۆشی (ئایدز) وایە، هەروەکو چۆن لەش بەرگری نامێنێت، کۆمەڵگاش توانای پەرەپێدان و چاکسازی نامێنێت و کەسەکانی ناو کۆمەڵگاش دووچاری بێزاری و لاوازی ئاستی نەتەوەیی و نیشتمانی دەبنەوە . سندووقی دراوی نێودەوڵەتیش پێی وایە: گەندەڵی لاوازی دەسەڵاتی سیاسی و تێوەگلانی کەسێك یاخود گرووپێکە بۆ بەدەستهێنانی سوودو بەرژەوەندی تایبەتی ..

گەندەڵی لە هەرێمی کوردستان بەهاوشێوەی زۆر شوێن و کۆمەڵگای تری جیهان بەتایبەت وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەراست وەکو کلتوورێکی شاراوەو دەزگایەکی ناشەرعی تەشەنەی کردووەو رۆڵی لەئامادەکردن و رێکخستنی ئەو رێگایەی هەبووە، کە زۆر لەتاکەکانی ناو کۆمەڵگای بەرەو داخزان بردووە . بگرە زۆربەی جار دەستەبژێری سیاسەتمەدار هۆکارێك بوون بۆ فراوانبوونی گەندەڵی لە ئابووری وڵاتدا، تەنانەت گەندەڵییەکە میکانیزمێکی تارادەیەك یاسایی وەرگرتووەو دامەزراوەکانی تایبەت بە چاودێری دارایی و لێپرسینەوە لە دەسەڵات و توانایاندا نییە کاری بەدواداچوون و بنبڕکردنی گەندەڵی بکەن،لەزۆر وڵاتانی ئەوروپای رۆژهەڵات و ئەمەریکای لاتینی و ئەفریقیا گەندەڵی سیاسی دەروازەیەکی سەرەکییە بۆ سەرجەم گەندەڵییەکانی تری ئابووری و کارگێڕی (بچووك یاخود گەورە) لەمەکسیکیش گەندەڵی کاریگەری لەسەر نزمبوونەوەی ئاستی گەشەکردنی سەرمایەگوزاری هەبووە، دیاردەی تەشەنەکردن و گەورە بوونی گەندەڵی تەنیا لەڕێگای دەسەڵاتی سیاسییەوە رووی نەداوە بەڵکو کۆمپانیاکانیش رۆڵیان لەگەورەبوونی گەندەڵییەکان هەیە، کاری بەرتیلخۆری کۆمپانیاکان لەجیهاندا بۆ حکومەتەکان ساڵانە بە٨٠ ملیار دۆلار دادەنرێت، ئەم بڕە داهاتەش هەمان بڕە داهاتە کەنەتەوە یەکگرتووەکان بۆ بنبڕکردنی هەژاری لەجیهاندا تەرخانی کردوون،، ئەوەتا لەدوا راپۆرتی نێودەوڵەتی بۆ گەندەڵی ساڵی(٢٠٠٩) کە لەلایەن رێکخراوی شەفافییەتی نێودەوڵەتییەوە دەردەچێت و هەڵسەنگاندنی بۆ ١٨٨ دەوڵەت تێدایە، چەند زانیارییەکی خستۆتە روو. ئەوەی پێوەندی بە ئێمەوە هەبێت بوونی ناوی عێراقە لەدوای سۆماڵ و دواتر میانمار، کە لەریزبەندی دووەم لەپێشەوەی ئەو وڵاتانە دێت کە گەندەڵی تێیدا تەشەنەی کردووەو دامەزراوەکانی بە شەفافییەت کارەکان هەڵناسوڕێنن، رێکخراوەکە ئەوەشی راگەیاندووە کە جیهان ساڵانە ٤٠ ملیار دۆلار لەبوارەکانی بەرتیل و گەندەڵی بەفیرۆ دەدات، کۆمپانیاکانیش

لاوازی دەوڵەت بۆ کۆنترۆڵکردنی بواری ئابووری وای لە بیزنسکارو بازرگان و سەرمایەداران کرد بارودۆخەکە بقۆزنەوە بۆ کەڵەکەکردنی زۆرترین سەرمایەو بەدەستهێنانی دەسکەوتی خێرای نایاسایی

نەبوونی چاودێری و پاڵپشتییەکی بەهێز بۆ جێبەجێکردنی یاسا هۆکارێکی سەرەکی تەشەنەکردنی گەندەڵییە لەهەرێمی کوردستان

کاری بەرتیلی کۆمپانیاکان لەجیهاندا بۆ حکومەتەکان ساڵانە بە٨٠ ملیار دۆلار دادەنرێت، ئەم بڕە داهاتەش هەمان بڕە داهاتە کەنەتەوە یەکگرتووەکان بۆ بنبڕکردنی هەژاری لەجیهاندا تەرخانی کردووە

رۆڵێکی خراپیان لە زیادبوونی گەندەڵییەکان هەیــە و تێچوونــی پرۆژەکانیان بە ڕێژەی ١٠٪ بەرز کردۆتەوە، بارودۆخەکە لەوڵاتانی بەرهەمهێنــەری نەوت خراپترە، لە ئەنگۆلا زۆربەی داهاتی نەوت دیار نییەو لە نێجیریاو وڵاتانی تــری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاســتیش داهاتەکانی نــەوت هەروەکو هۆڵەندییەکان بە(لەعنەتــی نەوت) نــاوی دەبەن بۆتە هــۆی پاشاکشــەکردنی دیموکراتییەت و ئابــووری بازاڕو تەشــەنەکردنی گەندەڵی ئابووری و سیاسی.

ستراتیژییەتێك بۆ كۆنترۆڵكردن و بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی

گەندەڵی یەکێکە لەو کێشــانەی لەبەردەم پەرەپێدانی ئابووری لە عێراق و هەرێمەکەش ئاستەنگە، پارتە ئۆپۆزســیۆنەکانیش لەم بارودۆخە تێوەگلاون، ئــەوان لەگۆڕەپانی سیاســی بــاس لەدژایەتیکردنی گەندەڵی دەکــەن و تەنیا وەکو کارتێکی سیاســی و سیاسەتمەدار و کەسایەتییەکانیشیان هەمان نغــرۆی گەندەڵی بوون، لــەم ڕوانگەیەوە کاتی ئەوە هاتووە دامەزراوەکانی چاودێری و یاسایی و قەزائی مەلەفەکانی گەندەڵی وەرگرن و بــۆ ڕووبەڕووبوونەوە و دژایەتی فراوانبوونی نەك تەنیا بۆ بەکارهێنانی وەکو دروشم و چەواشەکردن .

گەندەڵی وەکو پەتایەك تەشــەنە دەکات، بەرادەیەك توێژو چینەکانی ناو کۆمەڵگاش بە هاوشــێوەی سیاســەتمەدارو بیزنسکارو ســەرمایەدارە گەندەڵــەکان بەشــدارن، کاســبکارو کەرتی تایبەتیــش کاراکتەری ســەرەکی گەندەڵییەکانە بگرە گەندەڵییەکە خەریکە دەبێتە کولتــوور، ڕەنگە جیاوازی گەندەڵکارەکە تەنیا لەجۆری پیشەکە یاخود پۆستەکە و ڕێژەو ئاستەکەیدا بێت، زۆرجار کەناڵێکی ڕاگەیاندن یاخود ڕۆژنامەنووسێك یا کرێــکارو فوتابییەك لە گەندەڵی بەپێی پیشــەو کارەکەی (کەمتەرخەم دەنوێنێت، کارێکی نایاســایی بۆ ناســیاوو کەسێك بەڕێ دەکات، بەرتیل دەدات یاخود دیاری وەردەگرێت بەرامبەر کارێکی نایاســایی، دەسەڵات و کارەکەی بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاردەهێنێــت . تاد)،ئالێــرەدا متمانەی هاووڵاتی بەرامبەر دەسەڵات کەم دەبێتەوە، گەندەڵی کاتێك بەم شــێوەیە تەشەنە دەکات ڕووبەڕووبوونــەوەی کارێکی ئاســان نییە، پێویستە هۆکارەکانی سەرهەڵدانی گەندەڵی چارەســەر بکرێت، نەك بەرەنگاربوونەوەی دەرئەنجام و دەرهاویشتەکانی.

کەوتنەوەی ژینگەیەک کە تێیدا هاندەرەکانی گەندەڵی لە هاندەرەکانی دژە گەندەڵی زیاتر بێت، بەزیانی ئابووری و ئەزموون و خەباتی پارتەکانی ناو گۆڕەپانی سیاسیش تەواو دەبێت

بێ توانایی حکومەتی عێراق بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی دیاردەی گەندەڵی هەڕەشەی فاشیلبوون لەدەوڵەتی عێراق دەکات

کێشەی گەندەڵی لەعێراقدا لەوەدا سەرچاوەی کردووە، کەسانێک حکومەت دەبەن بەڕێوە بەرژەوەندییە تائیفی و حزبی و شەخسییەکانیان لەسەروو بەرژەوەندییە نیشتمانییەکانەوەیە

..دکتۆر سائیب جەواد ئەو تێڕوانینەی هەیە چارەسەرکردنی گەندەڵی لە عێراق و هەرێمی کوردستان ماوەی ١٥ بۆ ٢٠ساڵی دەوێت گەربێت و بەو شێوازو ڕێگایە کلاسیکییەوە ڕووبەڕووی ببینەوە، چونکە نەهێشتنی گەندەڵی نەوەیەکی هۆشیارو دڵسۆزی پێویستەو لەمەش گرنگتر قوربانی و ماندووبوون و دەستبەردار بوونی دەوێت لەزۆر ئیمتیازات و دەستکەوت، یەکێك لەو هۆکارانەی وایکرد گەندەڵی لە ژاپۆن و کۆریای باشوور کەم بێتەوە دڵسۆزی هاوڵاتییانی ئەو وڵاتانە بوو بەرامبەر بە حکومەت و کۆمپانیاو کارگەکانیان. دکتۆر محەمەد شەعبان پێی وایە دەبێت بۆ چارەسەرکردنی گەندەڵی دوو ڕێگا بگیرێتە بەر یەکەمیان چارەسەری خێرایە لە ڕێگای بەهێزکردنی یاساو دانانی سیستەمێکی توندی چاودێری و بەدواداچوون، ڕێگای دووەمیش درێژخایەنە لەڕێگای پەرەپێدانی سەرمایەی مەعریفی و پێگەیاندنی ئاستی هۆشیاری تاکەکانی ناو کۆمەڵگا لە ڕێگای ئایین و پەروەردەو فێرکردن و تەندروستی و ئابووری و پێشخستنی خزمەتگوزارییەکانەوەیە. هۆشیاری ئابووری و نەتەوەیی و نیشتمانی هۆکارێکی گرنگە بۆ دژایەتیکردنی گەندەڵی، چونکە گەندەڵی لەئاستێکی هۆشیاری نەتەوەییدا چارەسەر دەبێت و گەندەڵیش پەیوەندی توندی بەنەبوونی شەفافییەت و دیموکراتییەوە هەیە لەمبارەیەوە مامۆستا کامەران پێی وایە :تێگەیشتنی دیموکراتییەت کاریگەری لەسەر کەمکردنەوەی گەندەڵی هەیە و پێویستە لەم سیستەمەی بازاڕدا حیزب دەستێوەردانی بۆ ناو کاروباری ئابووری بەڕێوەبردن نەکات، تا حکومەت وەکو دامەزراوەیەکی سەربەخۆ دوور لەهەموو دەستێوەردانێکی لابەلا کاری حوکمی خۆی بکات، دکتۆر خالید حەیدەر دامەزراندنی بەڕێوەبەرایەتییەکی خاوەن دەسەڵات و دوور لەدەستێوەردانی حیزبی یەوە بۆ چاودێری بەرنامەو کارەکانی حکومەت و هەڵسەنگاندنی توانای حکومەت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی گەندەڵی بەپێویستییەکی سەردەم دادەنێت ئەو پێی وایە ڕۆژنامەو ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی بەتەنیا ناتوانن ببنە گروپی فشارو بارودۆخەکە بەرەو دژایەتیکردنی گەندەڵی ببەن تاوەکو نەبینە خاوەن بەڕێوەبەرایەتییەك کار لەسەر ئەدای حکومەت بکات.

ئەوروپییەکان لە ڕۆژئاوای کیشوەرەکەیان لە پەنجاکانی سەدەی نۆزدەمەوە بوونە خاوەنی (دادگای تایبەت بەبازرگانی).لەو بەشەی ڕۆژئاوای کیشوەرەکە هەر لەدوای جەنگی جیهانی دووەمەوە زۆربەی خزمەتگوزاری و کەرتە گرنگەکان تاکو ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێت لەلایەن کەرتی تایبەتەوە بەڕێوەچوو، بەپێچەوانەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەعێراق و هەرێمیش وەکو بەشێك لەو پێگەیە حکومەت کەرتەکان بەڕێوە دەبات (واتە مەرکەزییەتی ئابووری)، لەکاتێکدا لەجیهانی پێشکەوتوو نامەرکەزییەتی ئابووری پیادەدەکرێت و حکومەت چاودێری توندە بەسەر دامەزراوەکانەوە .

کۆنترۆڵکردنی گەندەڵی گرنگییەکی ستراتیجی هەیە بۆ گەشەکردنی نیشتیمانی

ئەم واقیعەی تەشەنەکردنی گەندەڵی و دانانی ئاستەنگ لەبەردەم گەیشتن بە ئابووری بازاڕ لەسەرجەم وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست باوە، محەمەد عەلی یاریدەدەری بەڕێوەبەری نووسینگەی لێکۆڵینەوەی گەندەڵی سەنغافورا سەبارەت بە ڕووبەڕووبوونەوەی گەندەڵی دەڵێت : لەسەنغافورا سیاسەتێکی بەهێزی دژ بە گەندەڵی هەیە، کە پێیوایە کۆنترۆڵکردنی گەندەڵی گرنگییەکی ستراتیجی هەیە بۆ گەشەکردنی نیشتیمانی، بەپێی پێوەری ((تێڕوانینەکان بۆ گەندەڵی)) کە ڕێکخراوی شەفافییەتی نێودەوڵەتی ئاستی گەندەڵییەکانی وڵاتانی پێ هەڵدەسەنگێنێت و، چاودێری ژینگەی کاری بیزنس بازرگانی لەزۆربەی وڵاتاندا دەکات ئەو ڕاستییە دەخاتە ڕوو : ((بیزنسکارو بازرگانە گەندەڵەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کێشەو مەترسییەکی زۆر گەورەترن لەچاو ئەوروپای ڕۆژئاوا ..)).

ئەزموونی سەنگافورە لەبەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی بۆ ئێمەی کورد بەسوودە، چونکە ئەوانیش بەهاوشێوەی ئێمە لەگەڵ کرانەوەی بازاڕەکان و فراوانبوونی کاری بازرگانی و ئابووری دووچاری گەندەڵییەکی ڕادەبەدەربوون .بەمشێوەیە دانانی ستراتیژییەتێك بۆ دژایەتیکردنی گەندەڵی ئابووری تەنیا بەو ڕێوشوێنانە دەبێت کە کاریگەری لەسەر ڕووبەڕووبوونەوەی دیاردەکە دەبێت لەوانە(دەرکردنی یاساو ڕاسپاردەی نوێ دژی گەندەڵی و گرتنەبەری ڕێوشوێنی ئیداری و هەڵوێست وەرگرتن دژی بەرپرسانی گەندەڵی نێوحکومەت، هاوکات لەڕووی سزادانیشەوە پێویست بە سیستەمێکی توندی چاودێری و بنبڕکردنی (تاوانی شووشتنەوەی پارە) هەیە، کەئەو پارانەی بە ناشەرعی دەستکەوتووە دووبارە بە نهێنی دەخرێنەوە ناو کاروباری ئیکۆنۆمی . بەشێوەیەکی گشتی چاکسازییە ئیداری و ئابوورییەکان و دانانی حەوافزی دژە گەندەڵی هەمووی کۆمەڵێك ڕێگاو کاروکردەوەی یاسایی و ئیدارییە ڕێگرن لەتەشەنەکردنی دیاردەی گەندەڵی، سەرەتای ڕێگاش بە دامەزراویکردنی دامودەزگاکانی حکومەت دەست پێ دەکات، تاوەکو ئەم دامەزراوانە ببنە کۆڵەگەیەك بۆ بەهێزکردنی یاساو پێشخستنی فەرهەنگ و کلتووری ڕێزگرتن لە یاسا و، ئاسان بەڕێوەچوونی کارو پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییەکان و دامەزراندنی سیستەمێکی چالاك و سەربەخۆ.

پێویستە سەرکردەو بەپرسە باڵاکانی حکومەت لە پێشینەی کارەکانی خۆیاندا مەسەلەی بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵییان دانابێت

چارەسەرکردنی کێشەی گەندەڵی کارێکی ئاسان نییەو دژوارە، بەڵام پێویستە سەرکردەو بەپرسە باڵاکانی حکومەت لە پێشینەی کارەکانی خۆیاندا مەسەلەی بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵییان دانابێت، چونکە چارەنووسی داهاتووی وڵاتێك دەخاتە مەترسییەوە، بۆیە ئەرکی سەرشانی حکومەتە دامودەزگای بەهێز دروست بکات بۆ هەڵسوڕاندنی کاروبارەکانی حکومەت و چاودێریکردنی گەندەڵی و دەستنیشانکردن و لێپرسینەوەو بەدواداچوونی یاسایی بۆ کەسە گەندەڵکارەکان، سەنگافورە ئەم ئەزموونەی هەبوو،

بنبڕکردنی گەندەڵی سەنگافورەی لە جیهانی سێیەمەوە گواستەوە بۆ یەکەم، ئەوەتا لەدوا ڕاپۆرتی شەفافییەتی نێودەوڵەتی پلەی چوارەمی بەدەستهێنا لە باشترین وڵات کە توانیوێتی دژایەتی گەندەڵی بکات، یاسای دژە گەندەڵی لەو وڵاتەدا یاسایەکی تۆکمە بوو سزای گونجاوی بۆ گەندەڵکاران پێ بوو. یاسایەکە زوو زوو پێداچوونەوەی بۆ دەکرا، بۆبەدەستهێنانی متمانەی جەماوەر، سەرکردە سیاسییەکان بوون بە نموونەی باش بۆ فەرمانبەرانی تر.

گەندەڵی خۆی لەخۆیدا پێشێلکردنی یاساو سیستەمی دادوەرییە لەوڵاتدا

چەسپاندنی یاساو گەڕانەوەی دەسەڵات و متمانە بەیاسا پێویستی بەدامەزراوەی وا هەیە، کە بتوانێت ڕووبەڕووی دیاردەی گەندەڵی ببێتەوە

ناوی عێراقە لەدوای سۆماڵ و دواتر میانمار، کە لەریزبەندی دووەم لەپێشەوەی ئەو وڵاتانە دێت کە گەندەڵی تێیدا تەشەنەی کردووەو دامەزراوەکانی بە شەفافییەت کارەکان هەڵناسوڕێنن